

KAMUSAL ALAN VE ÖZGÜRLÜK

ERCAN ŞEN

Kamusal alan tartışmalarının küreselleşme denilen tüketime dayalı bir tür yaşam tarzının sistematik olarak evrenselleştiği, kişi haklarının değil kişi hakkına dayalı tüketim farkının klişeleştiği günümüz Türkiye'sinde algılanışı hakkında, bazı kuşkuların var olması gerektiğini düşünüyorum.(Kamusal alan, devletimizden mülhem bir alan mı, yoksa sivil topluma denk düşen bir yer mi ya da kamusal alan Hannah Arendt'in dediği gibi sahih olan yapısından uzaklaşıp bugünkü modern beşerin toplumsal alan diye tanımladığı melez alana mı yerleşti. Ve kamusal alanın ortaya çıktığı agoralar bugünkü sanal iletişim ortamının ekran boyutlarına mı sığdı?)

Kamusal alan tartışmalarının dayandığı felsefi temel eni sonu Eski Yunan'a dayandığından, bu çerçevede yapılan tartışmaların baştan bir mâlûliyetle kuşatıldığı açıktır. Batılı düşünürlerin hemen çoğunun çıkış noktası "polis" teki beşerî ilişkiler ve/veya felsefi mülâhazalardır. Bu nedenle beşeriyetin bugünkü anlamda felsefe başlangıcının polis'te bulunması, haliyle batı'nın kendini temellendirme çabası olarak anlaşılmalıdır. Polisin dehası Aristo'nun, formel mantığı biçimlendirmesi, şüphesiz ki, insan başarısının olmazsa olmaz bir temel taşıdır. Lakin atom altı fiziğinin gelip dayandığı "parçacıkların şizofrenik davranışı" noktasında beşeriyetin farklı bir işleyişe sahip mantık biçimlerinin de varolduğu hatırlanmış ve uzakdoğu felsefelerinin işlediği mantıksal düzenler, diyalojiler, tasavvufî kavrayışlar tekrar sahneye çıkmıştır. Aristo'nun yaşadığı çağda köleci düzenin hakim olması şüphesiz Aristo'nun "Muallim-i Sâni" olarak anılmasını engellemiyor, onun bin yıllara uzanan ilmi değerini azaltmıyor, hele ki günümüz demokratik ideallerini tartışırken somut bir karşılık olarak algılanmıyor ama soyutlama düzeyinde çıkarsanan demokrasi bilgisini biraz da site yurttaşlarının davranış ve eylemleri belirlemiyor mu?

Mehmet Ali Kılıçbay'ın doğruyu yakalayan ifadelerinden biriyle söylemek gerekirse, "Sözümona Yunan demokrasisi, sitede yaşayanların büyük çoğunluğunu(kadın, yabancı, köle) dışlayan bir oligarşidir. Doğu'nun diğer kentsel odaklarındaki oligarşik yönetimden hiç bir farkı yoktur...Yunan'da bireyselleşmenin ortaya çıktığını iddia etmek fazlasıyla

zorlamadır. Kendini klan'ın veya polis'in dışında hiçbir şekilde kimliklendiremeyen insanların bireyselleşmiş bireyler olduklarını söylemek, bir eski Yunan romantizminden başka bir şey değildir. Kezâ özgürlük için de aynı durum sözkonusudur. Feodalitenin aşılmasına kadar Batı için özgürlük, yalnızca köle olmamak anlamına gelmektedir."¹

Büyük deha İbn Haldun ise, "erken dönemdeki İslâmın gerçeklerini yansıtan bir tavrıyla, İbn Rüşd'ü ve polis geleneği içerisinde uygarlığı kentçilik anlamında görenleri kınamaktadır."²

O halde kamusal alan üzerine tartışmaların ister istemez bir tür manipülasyon çerçevesinde ve dolayısıyla paradigmatik bir eksende cereyan etmekte olduğunu aklımızın bir köşesinde tutmakta ilmi doğruluk adına fayda telakki ediyorum.

Kıssadan hisse buradan çıkaracağımız sonuç, doğruluk kriterlerinin kesin bir doğru garantisi olmadığıdır.

Bu girizgâhtan sonra "kamusal alan" kavramını Eski Yunan'dan bize aktarmaya ve soyutlama düzeyinde bilgisini üretmeye çalışan belli başlı düşünürlerin anlamlandırmalarıyla yola çıkmayı deneyelim —hiç olmazsa başımıza ne geldiğini biliyoruz.

Temel postüla şu: Eski Yunan'da kent devletinin kurulması ev (*oikia*) — kamusal alan (*koinon*) karşıtlığına dayanıyordu. *Oikia* (ev) özel alan'a yani mahrem olan beşerî boyuta aitken, *koinon* (kamusal alan) aleniyete aitti.

Hannah Arendt'e göre, kamu alanında akranlarıyla yani yurttaşlarıyla eşit durumda yer alan kişi; bu eşitlikten kalkarak bireyselliğini, farkını siyasal bir davranış, yani eylem olarak göstermek durumundaydı. Çünkü bu yurttaşın sahiplendiği değerler ona "iyi yaşam"ın yani "bios politikos"un ancak burada mümkün olacağını ihsas ediyordu. Arendt, Kamu alanına giren insanların ortak özelliğinin kendilerinden mülhem kalıcı bir şeyler bırakmak olduğunu söyler ve modern çağda kamu alanının yitirilmiş olmasının en kesin kanıtı olarak ölümsüzlüğe duyulan ilginin sönmesini gösterir.³

Burada sözü edilen "ölümsüzlük ilgisi" şüphesiz ki, Eski Yunan'daki polis kavramından hareketle kurulan bir seküler tanımlamadır. Kişi ölümsüzlüğünü ancak polis içerisinde kuşaktan kuşağa nakledilecek eylemiyle garanti altına alabilirdi. "Kahramanlık", yapılması gereken "eylemi" yapan yurttaşın normal bir adlandırmasıydı. Bir öte-dünya tasavvurunun var olmaması, tanrıların da bizâtihi insan-üstü varlıklar olarak

1. *Doğu-Batı*, sayı: 2, Mehmet Ali Kılıçbay (s. 50)

2. *Doğu Batı*, sayı: 2, Patricia Sprinborg (s. 197).

3. Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, 1994, s. 83.

bu dünya içinde yer alması polis'in yurttaşına ancak böyle bir yol bırakıyordu.

Habermas'a göre, "Yunanlıların bilincinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük ve istikrar alemi olarak yükselir"⁴ Bu "kamu modeli" Batı'da yüzyıllarca geçerliliğini sürdürmüş ve Roma'da en son kurumsallaşmış haliyle "res publica" olarak Batı Ortaçağına devrolunmuştur.

Kamu alanının iki temel özelliği var insanı olumlu yönde güdüleyen ve hevesli kılan: Birincisi özel alanda biteviye uğraştığı, biyolojik dönüşümü tamamlamak zorunda olduğu emek harcama, çalışma safhasından (ki bu zorunlu çalışmayı yaparken, yurttaş özel alanın despotu olarak yine de bu alanın zahmetlerinden payını almaktadır) kurtulmak. İkincisi, türkçe bir deyimle "el önüne çıkmak" olarak tanımlayacağımız, kendini sınama alanına dahil olmak ve eylemlerinin yankısını görmek ve anısını garantisi ile ölümsüzlüğe yol alarak, şerefe ulaşmak.

Rahmetli Cemil Meriç'in dediği gibi " Kadim demokrasi de esarete dayanır insanlar ferda (yarın) endişesinden uzaktır. Köleler bütün işi görürler. Tek şerefli iş devlet idaresi ve felsefedir".⁵

Şehir devletlerinde ki merkezîyetçi olmayan bu siyasi yapı Modern Batının "asrı saadeti" olarak yerini alır. Hannah Arendt'in "eylem" modeli, Habermas'ın "iletişimsel eylem teorisi" nin arka planında bu ideal tip yer almaktadır. Her iki düşünürün de temelinde "logos": Arendt'de, eylemin konuşma ile belirmesiyle; Habermas'da konuşmanın rasyonalitesiyle açığa çıkmaktadır. Fakat, Arendt ev içi üretimin yani ekonominin kamusal alana sirayet ederek onu özelleştirmesini, yeni bir kavramın "toplumun" ortaya çıkışı olarak karamsar bir şekilde yorumlarken; Habermas bu yeni oluşumun taşıdığı çoğul kamusalılıkları inceleme konusu yapar. Tabi ki bu çatallanma her iki düşünürün "Modern" deneyime ta-kindıkları tavırlardan neşet etmektedir. Arendt'e bakılacak olursa, kamusal alanın sönüşüyle veya bu tarz bir dönüşüme uğrayarak sahil olan yapısıyla hiçbir bağlantısı kalmayan "toplumsalılıklara" yerini bırakışı aynı zamanda anlamlılığın ve özgürlüğünde -ki bu özgürlük ilk tanımlamaya aittir- yitirilmesidir.

Arendt'in ayrıca dile getirdiği bir izah var ki, işte bu nokta önemli: "Ancak çoğul halde bulunan insanlar bir şey hakkında konuşabildikleri için o şeyi birbirleri ve kendileri için anlamlı hele getirebilir ve anlamlılığı tecrübe ederler".⁶

4. Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 60.

5. Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları*, İletişim Yayınları, 1995, s. 64.

6. A.g.e. s.13

Bu intersubjektif alan aynı zamanda bilginin ve özgürlüğün de kaynağı haline gelir. Eylemin konuşmayla belirmesi ve 'sen kimsin' sorusuna verilecek cevabın bu kamusal alanda ortaya çıkması vaz geçilmezdir. Bu vazgeçilmezlik insanın temel belirleyicisi olmaktadır. Bu alanın ekonomi (özel alan) adına derdest edilmesi bugünkü kitle tüketim toplumu veya 'kollektif yalan'a sahne olması totalitarizmi ortaya çıkarmaktadır. Arendt, Sosyalist Stalin Rusya'sını veya Hitler Almanyasını totalitarizm kavramı etrafında toparlarken bu temel kriteri ortaya koyarak, önemli bir görüş açıklığı sergilemiştir. Bu noktada Habermas'da sivil toplum kamusalının yok edilmesini veya bastırılmasını aynı şekilde mütaala eder ve Arendt'in hakkını teslim eder. Özgürlüğün olmayışı bu totalitarizm kavrayışı etrafında bir hayli açıklayıcı olmasına rağmen, modern toplum yapısının ortaya çıkardığı atomize bireyler, özgürlüğü "olma" nosyonunda değil de "sahip olma, var olma" nosyonu etrafında algıladıklarında Habermas'ın söyleyeceği pek fazla bir şey, somut olarak ortada kalmayıp, bir tasvirden öteye gitmeyen soyutlamalar çerçevesinde dolanıp duruyor. Arendt ise karamsar bakışının sağladığı muhkem mevzide, 'ben görevimi yaptım, sizi uyardım' demeye getiriyor.

Fakat yine de Modern batıyı eleştirirken Arendt'in bu muhkem mevzisi, ve Habermas'ın tasvirciliği (Parsons'ı boşuna mı övmüştü O) işe yaramıyor değil.

Örneğin, 17. yüzyılda gazete ve dergilerin ortaya çıkışı ve buna ila-
veten kitap ve yayın çeşitlerinin artması, bu çerçeve de kapitalist mantık
çerçevesinde oluşan örgütlülüğün burjuva kamusalının yaratılışında
temel bir rol oynadığını gösteren Habermas, aynı zamanda medyanın
bugün geldiği konumun da öncüllerini gösteriyor.

Habermas'a göre: "Siyasal kamu alanı, en azından iki ayrı sürecin bu-
luştığı bir kavşaktır -bir taraftan meşru iktidarın iletişimsel yoldan olu-
şunun, diğer taraftan medya iktidarının sistemin emir kipleri karşısında
kitlesele sadakat, rağbet ve "compliance (itaat) üretmeye dönük manipüla-
tif kullanımı."⁷ Bugün kamusalıkların yekpare etkilendiği tek merkez
olarak medyanın gösterdiği manipülatif çabaların arka planında belli bir
tür kamusalığın yattığını söyleyebilmek için konjonktürel ve eski bağla-
nımları gözönüne almak gerekiyor. Ya da gerekli bir yargıyla; periferi
ülkelerinin yer aldığı bu nesne olma hali, özne olma haline varabilen bir
kamusalığı kendi insan kavrayış içerisinde özgürlük esasında, ve irade-
sini kendi elleriyle kurma çabasında olan bireylerin çoğalmasını sağlaya-
rak kendi anlamlılığını tecrübe etme anlamında sahiciliği sağlayacaktır.

DİL VE MEDYA

Her şey bir tarafa-özellikle medyatik vs. kavramlaştırmalar bir yana kişinin duygularıyla özdeş olarak herhangi bir yapıntıya yönelmeden ortaya koyduğu sahiciliğin itibar kazanması biraz da dilin kurgulanmasıyla alakalı değil midir?

Dil'in göstererek tanımlamaya çalıştığı eylemi, el önünde dile getirmesi nasıl ve ne ölçüde aslına uygun olarak algılanabilecektir. Ya da dil içinde bulunduğu ortamı kurgularken dayanak aldığı boyut, kişinin hangi özelliklerine denk düşer. Dil'in kullanımının mesleki anlamda profesyonelleştiği, "yalan"ın tüketime dayalı bir araç olarak mesleki kariyer kazanması insanın yaşam çevresinin gittikçe bulanıklaştığını, adeta bir bataklıkla dönüştüğünü gösteriyor.

Eğer Habermas'ın dediği gibi günümüz kamusal alanını etkileyen ve belirleyen bir merkez olarak Medya, iletişim kanallarını manipüle edici özelliğiyle yeni bir kamusal alan yaratma iradesini gösteriyorsa, bu; Arendt'in dikkatimizi çektiği totalitarizm kavramının örtülü yalan boyutuna götürmektedir bizi. Siyasi egemen yapı-medya ilişkilerinin Avrupa'da 17. yüzyıldan başlayan ilk örneklerini ele aldığımızda bu olgunun nasıl bir ideolojik aygıt olarak kullanıldığını günümüze kadar izleyebilmekteyiz.

Küresel ölçekte merkez-çevre ilişkileri içerisinde gördüğümüz bir çok örnek olay; Nazi Almanyası (kabusu), Körfez savaşı (ördeği), fundamentalist radikal islamcı (salatası), dünya güzellik kraliçesi (yutturmacası) sanki bir merkezden postalanıyorsa görsel medyadan sanal medyaya kadar uzanmaktadır. Küreselleşmenin bu medyatik hafızayı aynı zeminde tutması ve bir ideolojik aygıt olarak kullanıma sunması, tahakküm ilişkilerini ister istemez üreten kitle toplumu yapısında herhangi bir özgülleştirici eyleme yaşam alanı bırakmama gayesine matuftur.

TÜRKİYE'DE MEDYA VE KAMUSAL YALAN

Türkiye'deki medya yapılanmasının tarihinin de 19. yüzyılda itibaren siyasi güç denetiminde yol aldığı gerçeği, özellikle 80'li yıllardan sonra yerini, Erol Simavi'nin Özal'a belirttiği üzere birinci kuvvet olma ayrıcalığına bırakmış gibi görünüyor. Hele ki şu son iki yıldır yaşananlara bakılırsa hakim medya'nın, siyasal kamuoyu bir yana özellikle askeri güçle geliştirdiği işbirliği yeni bir kamusal alan yaratma denemesi olarak görünüyor. Bir yanda zor kullanmaya yatkın örgütlenmiş güç, diğer yanda örgütlenmiş sistematik yalan. Peki bütün bu olup bitenlerin dışında ne

görünüyor? Sessiz bir çoğunluğun kamu alana "el önüne çıkmaya" ürkekçe ve sarsakça karar veremeyişinin sinikliği.

Niçin siniklik, Yunus Emre'nin dediği gibi "Biz kimseye kin tutmayız, kamu alem birdir bize" dizelerindeki bol gönüllülük mü? Yoksa Habermasın dediği gibi "Siyasal işlev gören bir kamu sadece hukuk devleti güvencelerine değil, kültürel geleneklerin ve toplumsallaşma kalıplarının müsait olmasına ve özgürlüğe alışık bir halkın siyasal kültürüne de muhtaç" olduğu için mi?⁸

Yoksa beşeri ilişkilerin yaşadığı ontolojik güvensizlik mi?

Başa dönelim, bir asimetrik durum var, kamusal alanın gelişim çizgisinde ve özellikle doğu beşeriyetinin siyasi-kültürel tarihinde... Merkeziyetçi siyasi yapıların neredeyse milattan beri hakim olduğu doğu ülkelerinde kamusal alan batılı düşüncenin anladığı tarzıyla hiç varolmadı. Geleneksel yapıda da dini yapıda da bir bilen hep varoldu. Hakem ve adil kavrayış özlemi her zaman başattı. Hariciler hep harici kaldı. Kalamayanlar kendi devletlerini aynı metodlarda aynı düzende kurdular. Bu devirdaimde de bir kırılma noktası modern zamanlara kadar oluşmadı. Paradigma kendi mütmainliği içerisinde devam ederek, sistem sorunlarını kendi programatığı içerisinde çözdü, çözmeye uğraştı.

İdeolojik kırılma 18. ve 19. yüzyılda günyüzüne çıktı, karşılaşma ve karşılaştırma alanları ve Doğu ve Batı oluştu. Oryantalistler "ötekini" tanımladı. Savaşlar ve yenilgiler. Bağımsızlık mücadeleleri ve ilk örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti. Yeniden örgütlenmiş gücün ve topraklarını kurtaran memleketin mukimlerinin zaferi ve Milletın Meclisinin kurulması; güç kullanma isteği, esaretten kurtulma özlemi, değerleri var kılma, gözüpeklik, cesaret, konuşma hürriyeti, bir silkinişin izleri.

KAMUSAL ALANIN YENİDEN TANIMLANMASINA BİR DENEME

Kamusallığın boy attığı bölge, birinci mecliste milletin kaderini en zor zamanlarda bile haklarından güç alarak selamete çıkarmaya çalışan bir millet temsili iradesiyle boy atmıştı. Sahici eylemin ilk boyutu olan fikir serdetme ve konuşma'yı bu mecliste ziyadesiyle açığa vuran eylem sahipleri bugün tarihin, sadece resmi ideolojinin dikte ettirmek istediği tarihi değil diğerini de okumasını bilenlerin ziyadesiyle anladığı bir tarihtir. Eylem'in bu kısa ama yoğun olarak açığa çıkışı bir ölüm-kalım meselesinde en gür haliyle görüldü ve işlevini yerine getirerek tarihe mal oldu. Yakın tarihimizden malum olduğu üzere emir komuta zinciri içeri-

sinde halledilen ve tahakküm silsilesi içinde yerini alan siyasi manzaraların galip geldiği birinci meclis ancak fesh edilerek susturulmuştur.

Birinci mecliste Hüseyin Avni Ulaş "milletin sınırları hukuktur" diye haykırırken, sesini belki birkaç yüz kişilik seçkin bir gruba duyurabilmişti, ama bugün binlerce öğrenci Beyazıt meydanlarında hep bir ağızdan "zülme karşı omuz omuza" diye bağırırken aynı mirasın taşıyıcılığını yapıyorlar. Bu cesareti sahiplenerek meydanı dolduran eylemciler -halbuki tahakküm geleneği bu "eylemci" sıfatını ne kadar da manipülatif bir şekilde kullanıyor.- fikir aykırılıklarının da bilincinde olarak ortak paydaları olan siyasi kamusalılığı yarattılar. Kamusal alan bireylerin kendi kimlik ve isteklerini aidiyetleri içinde seslendirdiği ve yine o alanın sınırları içinde tanındığı ve varetmek zorunda olduğu bir alan olarak yeniden gün ışığına çıktı. Öğrencilerin karakter salabeti işte bu topraklardan yükselen bir özgürlük ve basiret duygusu ile tahakküme beraberce karşı koymayı gösterdi. Ve birinci meclisten sonra ikinci defa özgürlüğü isteme duygusu Beyazıt meydanlarında yankılandı. Birinci kuvvet medya bu kamusalılığı mahkum etme başarısını gösteremedi fakat medyatik hafızanın sistematik yalan bataklığında unutulmaya bıraktı. Hikayesini nakletmemeye becerisini gösterdi, asli görevinden rûcû etmedi. Yabancı basın nitelemesini bağrına bastı. Özgürlüğün "olma"yla değil sahip olmayla kazanılacağını, eğitim lerine sahip çıkmaları gerektiğini, beceri sahibi olmaları gerektiğini beyan etti. Bir ulusun tehakküme rıza göstermesini ve tarihin sinik bölgelerine saklanmasını ve sadece üreyip çoğalmasını, tüketmesini ve sistem için çalışmasını ve biyolojik döngüye çabalamasını zimmen kabul ettirdi. Özgürlüğün de bütün bunlardan başka birşey olamayacağını dile getirdi..

Temsili Demokrasilerde kamusalığın temsil edilmesi Meclislerin temsil yeteneğiyle sınırlı kaldığında, bu görevin yerine getirilmesinde çeşitli baskı grupları harekete geçer. Türkiye'de bu anlamda baskı gruplarının oluşumuna ancak hakim sistem içerisinde örgütlenmiş güç ve medya'nın izin verdiği ölçüde gerçeklik tanınmakta. Bu noktada tahakkümün işleyiş mantığı her türlü özgürlük isteminin de sınırlarını konjonktürel olarak ve telep sahiplerini birbirine karşı konumlandırarak yeniden çizmektedir. İşte Beyazıt Meydanındaki öğrenci eylemleri bu oyunun farkına varıldığı gerçekten büyük ve çok anlamlı bir kamusal özgürlük istemiydi. Bu özgürlük isteminin nasıl bir yerel/kültürel karşılığı varsa kamusal alanın tanımlanmasında da evrensel bir karşılığı vardır. Birincisi Meclisten Beyazıt Meydanına uzanan tarihsel özgürlük istenci, bu topraklarda katman katman işleyen bir yeni kamusal talebiyle zorunlu olarak gün yüzüne çıkacaktır.

OKUMA ÖNERİSİ: İslâm kendi temsilci kurumlarını yaratmıştı: Eski Yunan agora geleneğinde yeşeren ortak meclis-ki bu sonraları camiye dönüşmüştür- halkın yakınmalarını öğrenme; sıkıntılarını giderme ve eşitlik kapısı olarak yönetenin işlevi gibi konuların tartışıldığı yerdir; bütün bunlar İslâm Sultanlarının mahkemelerinde bulunmaktadırlar. Eğer İslâm yönetim biçimleri, Sasani krallığının ve Doğu Roma yönetiminin bir sentezini temsil ettiyse, bu temsil, denildiği gibi, günün standartlarına göre demokratik bile sayılmıştı. Büyük İskenderin, Selokidler sonrası devletleriyle İslâmî krallıkların kurumsallaştığı toplumsal yapılar arasındaki süreklilik, süreksizliklerden daha büyüktür. Antik dönemin klasik cumhuriyetleri ve Rönesansın kent devletleri arasındaki kopukluğu anlamakta, Helenistik krallıklar ve onların devamları önemli ölçüde aracı olmuştur.⁹